

RECENZIE

**Marian Bolum, *Circulația monetară în Basarabia. I. Monede (1812-1944)*,
Iași, Editura PIM, 2021, 364 p. ISBN 978-606-48-0765-6**

După încetarea activității așa-ziselor monetării naționale, în ambele țări române au pătruns în continuare și au circulat monede ale unor popoare cu care românii au venit în contact nemijlocit și succesiv în veacurile XIV-XIX: unguri, polonezi, austrieci, ruși și, permanent, otomani. Numeroase și diverse, aceste semne bănești rămân un nesecat izvor pentru alcătuirea de *Repertorii numismatice* pe epoci și regiuni istorice, dar și de cunoaștere a terminologiei monetare din limba română, alcătuită în majoritate din împrumuturi provenite din vocabularul diferitelor neamuri. Ținând seama de profilul pregătirii mele profesionale, apreciez că întocmirea unor lucrări referitoare la emisiunile provenite din alte „spații monetare”, printr-o abordare tematică pe autorități emitente, nominaluri și ateliere, poate susține un program coerent de editare a instrumentelor de lucru absolut necesare în domeniul numismaticii. În această ordine de idei, ca un prim și sumar bilanț, trebuie amintite rezultatele cercetărilor finalizate ca teze de doctorat ale colegilor Eugen Nicolae, Aurel Vîlcu și Ana Boldoreanu privind moneda otomană din țările române pentru perioada 1451-1807.

Domnul Marian Bolum, profesor la Școala Gimnazială „Manolache Costache Epureanu” din Bârlad, a publicat în anii din urmă câteva remarcabile volume de numismatică, dedicate pe rând sistemului monetar național românesc și circulației monetare din provinciile istorice românești Transilvania și Bucovina. Astăzi, autorul ne prezintă o nouă și frumoasă inițiativă, despre *Circulația monetară în Basarabia*, în care evenimentele de ordin politic, militar și administrativ, petrecute aici pe o perioadă de 132 de ani, sunt evidențiate în mod clar și inedit și în planul circulației monetare.

Trebuie să remarcăm interesul autorului pentru înțelegerea circulației monetare ca măsură a cantității de bani într-o zonă economică sau o țară care, în cazul de față, nu dispune de un sistem monetar propriu. În mod firesc, circulația monetară în orice regiune sau provincie nou anexată este determinată de legislația în vigoare a statului emitent. Pentru Imperiul Otoman și Sfântul Imperiu Roman, în care au funcționat simultan și paralel mai multe sisteme monetare prin respectarea obiceiurilor și practicilor locale, întâlnim o masă monetară diversă, alcătuită din emisiuni locale și străine a căror circulație este controlată de stat. În alte cazuri, precum Imperiul Rusiei, Imperiul Austriei și cel Austro-Ungar, circulația monetară este evidențiată prin semnele monetare proprii care asigură necesarul de numerar și, totodată, elimină din circulație emisiunile străine anterioare anexării.

Autorul își exprimă convingerea că punerea în circulație a unor noi tipuri de monede în Basarabia a fost determinată de schimbările de regim politic, aniversări/comemorări de evenimente importante, circulația pe piața internă a unui număr mare de falsuri, situații speciale, precum crize sau războaie. În prezentarea surselor numismatice rusești, românești și sovietice care fac obiectul lucrării, sunt folosite constant și în mod inedit o serie de site-uri specializate de numismatică pentru a oferi o ilustrație de bună calitate însoțită de un veritabil repertoriu de date tehnice (metal, titlu, descrierea muchiei, diametru, greutate, monetărie, gravori) și o prezentare sobră pentru aversul și reversul fiecărei piese, elemente care pun la îndemâna numismaților date utile în vederea abordării cercetărilor comparate.

Pentru a realiza o analiză de detaliu a circulației monetare în Basarabia, autorul a urmărit evoluția statutului juridic al provinciei, a pus în evidență acele evenimente politico-militare majore care au modificat temporar statutul regiunilor situate în sudul provinciei și a avut în vedere ucazurile prin care au fost reglementate baza metrologică și modalitățile de schimb ale monedelor rusești cu cele străine. Cu rigurozitate, autorul distinge mai multe etape departajate cronologic și analizate fiecare ca stadiu într-un proces dinamic de dezvoltare în condițiile economice, sociale și politice ale vremii pe care le trece în revistă în mod pertinent.

Anii 1806-1812: războiul ruso-turc (p. 14-34)

Evenimentele din anii 1806-1812 rămân un episod tragic dintr-o epocă ce anunța instaurarea unei noi ordini pe continent. În economia lucrării, sunt prezentate într-un capitol introductiv extrem de interesant

ținând seama că încheștarea de forțe dintre cei doi adversari seculari, a cărui epilog a fost stabilirea noii frontiere pe Prut, s-a petrecut într-o vreme de transformări de structură pe care le traversau ambele imperii, prin continuarea procesului de reformă Nizam-i Cedid („Noua Ordine”) lansat de sultanul Selim III, concomitent cu denunțarea sistemului monetar ruso-olandez adoptat de Pavel I și revenirea la valoarea rublelor emise de Ecaterina a II-a. Dar, cu deosebire de anii 1769-1774 când administrația rusă a recurs la asanarea monedei otomane de argint din principatele române prin emiterea monedelor de bronz la Sadagura, după 1806 era prima dată când, în același teritoriu redevenit „teatru de război”, sistemul monetar otoman aflat în declin a fost contestat de adversar până la eliminare. Din setul de măsuri aplicate pentru susținerea noii politici monetare este de reținut § stoparea exportului de ruble bune care, în vreme de război, erau tezaurizate de public și utilizate la plăți în străinătate, prin înlocuirea cu „lei” fraudate la Sankt-Petersburg (imitații după kuruși emiși de Selim III și Mustafa IV); § introducerea asignatelor, bani de hârtie cu valoare nominală obligatorie, dar fără acoperire legală emise în 1786, cu valori nominale mici; § manifestul imperial din 10 iunie 1810 care preciza că titlul la argint rămânea constant, dar era modificat sistemul de calcul.

Anii 1812-1828: autonomia limitată (p. 35-70)

În primele trei decenii ale secolului al XIX-lea, sistemul monetar rus a funcționat prin circulația în paralel a monedei metalice și a banilor de hârtie (asignate) care reprezentau banii metalici și, potrivit legii din 1812, dobândeau calitatea de monedă independentă.

În acești ani, Basarabia a deținut statutul de autonomie limitată în componența Imperiului Rus prin păstrarea unor particularități în sistemul economic, politic, administrativ și domeniul financiar-monetar. Asanarea pieței locale de emisiunile străine, în special a celor otomane, a rămas o sarcină majoră greu de îndeplinit de către autorități în condițiile când legislația nu a ținut pasul cu noile realități: § comerțul în Basarabia se efectua în baza Regulamentului comercial din 19 decembrie 1810, care promova politica din vreme de război de a nu scoate din țară monedele de aur și argint; § după 1812, circulația mărfurilor și a monedelor trebuia supravegheată de cordonul sanitar-vamal la Prut și Dunăre care a fost instituit abia în 1817; § modalitățile de schimb a monedelor de aur și argint turcești, până la introducerea banilor rusești în circulație pe întreaga Basarabie, au fost stabilite abia prin Dispoziția din 12 ianuarie 1823; § interzicerea primirii banilor de aur turcești la vistieria statului, indiferent de cursul lor oficial, a fost anunțată de guvernatorul general al Novorosiei și rezidentul plenipotențiar al Basarabiei, M.S. Voronțov prin Dispoziția din 22 decembrie 1824 adresată Consiliului Suprem al Basarabiei; § în 1827 Administrația regională a emis o dispoziție specială, potrivit căreia, taxele la produse urmau să fie fixate în ruble; § oficial, scoaterea paralelor de pe piața din Basarabia a început după 1 ianuarie 1828, în baza dispoziției contelui Feodor P. Palin, guvernatorul general interimar al Novorosiei și Basarabiei.

După adoptarea Regulamentului din 29 februarie 1828, când autonomia limitată acordată regiunii a fost lichidată, iar provincia a fost inclusă în sistemul economic și politic imperial, moneda rusească a fost introdusă în mod oficial ca mijloc de circulație bănească pe întreag teritoriu în care monedele turcești erau interzise.

Anii 1828-1855: de la lichidarea autonomiei la războiul Crimeei (p. 72-114)

Perioada a stat sub semnul evenimentelor militare din anii 1828-1829, urmate de tratatele ruso-otomane semnate la Adrianopol.

Folosind drept pretext expulzarea ortodocșilor din Constantinopol, în 1828 țarul a declanșat operațiunile militare care s-au încheiat cu instalarea trupelor rusești în cazărmile orașului Adrianopol unde, la 14 septembrie 1829, plenipotențiarii ruși și otomani au semnat Tratatul de pace în 16 articole, Actul separat relativ la principatele Moldova și Țara Românească (parte integrantă a tratatului de pace) și Actul referitor la indemnizațiile de comerț și război și la evacuarea principatelor în 4 articole. Reține atenția, în mod special, cel din urmă document în care se făcea referire la prejudiciile aduse Imperiului rus, calculate la 1.500.000 ducați olandezi pentru anii 1806-1828 și 10.000.000 ducați olandezi drept despăgubiri pentru războiul din 1828-1829. Astfel, retragerea armatei țariste din principate era condiționată de achitarea sumei de 400 milioane kuruși (cca 150% din veniturile anuale ale statului) pe care Poarta s-a angajat formal să o plătească în 10 ani.

Dacă restabilirea păcii între cele două imperii a oferit principatelor române posibilitatea să se bucure de o administrație internă cvasiindependentă sub un regim de ocupație militară instituit temporar, lichidarea autonomiei limitate a Basarabiei a dus la intensificarea procesului de schimbare a structurii etnice în regiune

odată cu rusificarea prin administrație, școală și biserică, factori la care s-au adăugat serviciul militar și strămutarea românilor în alte zone.

În pofida interzicerii importului și folosirii de monedă mărunță străină, potrivit deciziei Consiliului de Stat din 13 mai 1828, au fost acordate privilegii și înlesniri către coloniști cărora le era permisă folosirea monedelor străine cu valoare mare în tranzacțiile externe, îndeosebi ducății austriece și olandeze.

După introducerea nominalului de 3 copeici din cupru, la 1 ianuarie 1840 este impus sistemul monometalist bazat pe rubla de argint drept unitate de bază a sistemului monetar și echivalent general al valorii. Au fost introduse prețuri fixe pentru toate unitățile monetare și emise bilete de credit garantate de moneda de argint, ceea ce a făcut inutilă folosirea asignatelor și a biletelor de depozit.

Între anii 1829 și 1845, la inițiativa ministrului de finanțe E. F. Kankrin, au fost emise primele monede de platină din lume, cu valori de 3, 6 și 12 ruble, totalizând 14,7 tone, despre circulația cărora în Basarabia nu avem informații.

Autorul ne atrage atenția și asupra modificărilor survenite în designul stemei de pe aversul monedelor, precum acvila cu aripile coborâte la emisiunile de cupru din anii 1826-1839 și imprimarea pe aripile ridicate ale acvilei bicefale, cu sceptrul și globul cruciger, a stemelor pentru Kazan, Astrahan, Siberia, Polonia, Taurica și Finlanda între anii 1832 și 1858 la argint, pentru care este prezentată o ilustrație clară însoțită de o descriere amănunțită la fiecare tip.

A urmat Războiul Crimeei (1853-1855), ani în care au fost emiși bani de hârtie care au provocat dezechilibre severe în circulația monetară din Imperiu.

Anii 1856-1878: între Congreșele de la Paris și Berlin

- Basarabia în vremea domniei lui Alexandru al II-lea (p. 115-169)

Prevederile Congresului de pace de la Paris (1856) au reșezat relațiile de pe continent pe baza statu-quo-ului stabilit la Viena în 1815 și au impus Rusiei să renunțe la calitatea dobândită la Kuciuk-Kainargi, de protector al creștinilor otodocși din Imperiul Otoman. Fără îndoială, momentul a însemnat o catastrofă diplomatică pentru Rusia care, nevoită de retrocedeze către Moldova regiunile din sudul Basarabiei, s-a văzut îndepărtată de la Gurile Dunării și izolată diplomatic.

În vederea redresării economiei bănești ruinate de război, s-a considerat prioritară refacerea fondului monetar prin micșorarea titlului la moneda divizionară de argint, la 750 ‰ în 1860, apoi, până la 500 ‰, în 1867. Cu acest prilej a fost lansată o altă variantă a stemei imperiale pe care sunt imprimate opt scuturi cu stemele pentru Kazan, Astrahan, Siberia, Polonia, Taurica, Georgia, Kiev și Finlanda. Se mai precizează că, începând cu acest an și până în 1917, titlul și tipul monedelor de argint rămâne neschimbat.

Până în 1867, Imperiul Rus produce červoneți (lobanciki) care imită ducatul cu cavalier (3,494 g; 986‰) lansat de Provinciile Unite în 1586, fapt ce a provocat protestul oficial al Olandei. Pentru un timp, scandalul nu depășește corespondența diplomatică. Secretul rămâne păstrat până în 1888, când în lucrarea „Cazul monedelor rusești” se amintește de imitațiile de ducăți bătute în monetăria de la Sankt Petersburg. Se estimează că au fost bătute 28.051.250 lobanciki - de trei ori mai multe exemplare decât originalele -, neincluzând astfel de emisiuni în valoare de 79.637.000 ruble retopite de țarul Pavel I. Odată cu încetarea baterii de imitații ale ducatulului olandez în 1867, din 1869 a fost lansată emisiunea de 3 ruble aur.

Concomitent, au fost adoptate reforme pentru modernizarea și adaptarea Imperiului la noile realități, prin eliberarea din șerbie și împroprietărirea țăranilor, înființarea zemstvei guberniale, a instanțelor judecătorești unice și a primelor instituții financiare de credit, desființarea pedepselor corporale, reorganizarea serviciului militar după model german. După 1870, asemenea măsuri au fost aplicate simultan în toate provinciile, contribuind la eficientizarea funcționării unui sistem centalizat în care circulația banilor de hârtie a atins apogeul. În această ordine de idei, este subliniată măsura inițiată de „autocratul reformator” Alexandru al II-lea care, în 1877, a suspendat toate monetăriile cu excepția celei de la Sankt-Petersburg, singura care a mai bătut monedă în următoarele patru decenii.

- Județele Cahul, Ismail și Bolgrad în componența principatelor române, apoi a României (p. 170-186)

După 1856, circulația monetară din județele din sudul Basarabiei a fost aliniată celei din principatele române care, rămase în Imperiul Otoman, depun eforturi pentru crearea unui sistem monetar propriu.

Un prim succes a fost adoptarea Regulamentului Organic care recunoaștea în ambele principate sistemul

consuetudinar (nescris, dar consacrat prin uz) existent. Se statuta legală existența leului ca un ban de cont egal cu 40 parale și se recunoștea bimetalismul în care etalonul aur era asigurat de ducatul olandez („galbenul”: 3,49 g; 900‰) și etalonul argint era piesa de 20 Creițari (zwanziger, „sfanțul”, „sorocovățul”, „zgriptor”: 6,68 g; 583‰).

Unificarea cursurilor monetare din Moldova, în 1852, a fost urmată între anii 1860 și 1864 de elaborarea de proiecte pentru emiterea monedei naționale unice, *românat*. După aducerea prințului străin în țară, în aprilie 1867 a fost dată *Legea pentru înființarea unui nou sistem monetar și pentru fabricarea monedelor naționale*, intrată în vigoare la 1 ianuarie 1868, odată cu punerea în circulație a primelor monede românești de bronz. Sistemul monetar de la 1867 avea la bază sistemul consuetu-ordinar sancționat legal la 1831 și cunoscut sub numele de sistemul leului ca ban de calcul prin care a fost introdus sistemul zecimal.

Fabricarea monedelor de argint și de aur a fost amânată din rațiuni strategice, pretextând lipsa resurselor, în realitate pentru a se evita introducerea însemnelor care certifica suzeranitatea otomană. Primele monede de argint, cu valoarea nominală de 1 leu și efigia domnitorului, au fost emise la Monetăria Statului din București abia în 1870, fără să poarte semnul distinctiv cerut de Poartă și care, în pofida protestelor repetate, nu au fost retrase din circulație. Seria acestora a fost continuată în anii 1872-1876 cu piese de 50 bani, 1 leu și 2 lei pe care efigia lui Carol I era înlocuită cu o coroană princiară.

Politica faptului împlinit dusă de România în acești ani s-a încheiat în 1877 odată cu proclamarea independenței de stat și angajarea militară în rezolvarea Crizei Balcanice. Înfrântă pe câmpul de luptă și izolată diplomatic, Poarta a consimțit semnarea convenției militare la San Stefano, moment ce a provocat protestul României care pierdea sudul Basarabiei și o puternică reacție diplomatică din partea Marilor Puteri care au acționat solidar impunând Rusiei să accepte prevederile „păcii europene” încheiate la Berlin. Momentul a semnat pentru Rusia o nouă „catastrofă diplomatică” ce a determinat-o să renunțe temporar la planurile sale balcanice și să-și orienteze eforturile în Asia, spre a lovi Marea Britanie în India, și spre Extremul Orient unde va intra în conflict cu Japonia.

Anii 1881-1894: domnia țarului Alexandru al III-lea (p. 187-220)

Prin legea din 17 decembrie 1885, rubla de argint de 100 copeici a devenit unitatea monetară în Imperiu, în vreme ce raportul dintre aur și argint a fost stabilit la 15- $\frac{1}{2}$. Autorul ne prezintă seria monedelor bătute în acești ani, cele din cupru de 5 (până în 1882), 3, 2 Copeici, Copeica, $\frac{1}{2}$ și $\frac{1}{4}$ de Copeica, rubla cu diviziunile 50, 25, 20, 15, 10 și 5 Copeici de argint, apoi emisiunile de 10 și 5 ruble de aur, cele de 3 ruble rămânând pe piață până în 1885.

Anii 1895-1917: monometalismul aur și disoluția imperiului (p. 221-260)

Creșterea pe piața mondială a valorii aurului, concomitent cu scăderea prețului argintului, a impus măsuri radicale în vederea stabilizării sistemului monetar rus. În acest scop, ministrul Serghei Vitte a propus acceptarea liberă în circulație a aurului. Odată cu stabilirea cursului imperialului la 15 ruble, la 14 noiembrie 1897 a fost semnat decretul conform căruia sistemul monetar rus avea la bază rubla de aur, biletele de credit deveneau mijloc legal de plată paralel cu aurul, și a fost ridicat raportul dintre aur și argint la 23- $\frac{1}{4}$. Fără a aduce modificări la titlul, greutatea sau modulul emisiunilor de aur, imperialul valora 15 ruble, jumătate de imperial valora 10 ruble și o treime de imperial, creat acum, valora 5 ruble.

După declanșarea Primului Război Mondial sistemul monometalist aur nu mai poate fi susținut datorită creșterii galopante a deficitului bugetar, biletele de credit nu mai pot fi schimbate în aur, garantarea lor fiind făcută cu obligațiuni ale statului pe termen scurt. Din toamna anului 1915 dispar de pe piață moneda de argint, de bancă și cea divizionară, situație în care guvernul introduce în circulație unități bănești de tipul timbrelor cu valoare nominală de 10, 15 și 20 de copeici tipărite din carton subțire.

Anii 1918-1940: administrația românească din perioada interbelică (p. 261-302)

Odată cu intrarea provinciei în componența statului român întregit, aici au circulat toate monedele emise în Vechiul Regat și s-au făcut simțite efectele schimărilor produse la început în justiție și administrație. Perioada rămâne dominată de eforturile pentru reorganizarea sistemului monetar național, asanarea pieței de bani străini, revalorizarea și stabilizarea concomitentă a monedei proprii prin deflație, combaterea falsificării monedelor divizionare și măsuri menite să mențină convertibilitatea leului.

După unirea Basarabiei cu România, leul devine monedă oficială și în această parte a țării. Banca

Națională trebuie să facă apel la emisiuni masive de bancnote pentru acoperirea deficitului bugetar și pentru înlocuirea banilor străini rămași în circulație pe teritoriul României.

La 15 septembrie 1920 începe preschimbarea rublelor, apoi stabilirea cursului de schimb la 1 leu pentru o rublă Romanov și 0,30 lei pentru o rublă Liov.

După ce s-a constatat eșecul revalorizării leului, s-a încercat o operație de devalorizare și stabilizare concomitentă a leului prin Legea de stabilizare monetară, inițiată de liberali la 7 februarie 1929 și a fost pusă în practică de un guvern țărănist prin intermediul capitalului străin.

Bazat pe monometalismul aur, sistemul a funcționat prin circulația bancnotelor și a emisiunilor divizionare a căror fabricare a fost reglementată printr-un set de legi pe care autorul le amintește odată cu prezentarea fiecărui nominal. Circulația acestora și în Basarabia face dovada integrării într-un timp relativ scurt a provinciei la viața economică din România.

Anii 1940-1941: administrația sovietică (p. 303-318)

În urma presiunilor diplomatice exercitate de guvernul sovietic, prin notele ultimative din 26 și 28 iunie 1940 adresate ambasadorului român la Moscova, administrația și armata română au fost nevoite să părăsească Basarabia și partea de nord a Bucovinei. În aceste regiuni, reorganizate la 2 august 1940 în cadrul URSS, a fost reintrodus sistemul monetar sovietic. Rubla sovietică, devenită monedă oficială de la data de 1 septembrie 1940, a circulat în paralel cu leul românesc, însă cursul este stabilit la 40 de lei pentru o rublă sau 1 leu pentru 2,5 copeici. După introducerea sistemului monetar sovietic, vor pătrunde în Basarabia toate monedele aflate în circulație și în celelalte zone componente ale URSS.

Anii 1941-1944: administrația românească (p. 319-334)

Reinstalată aici, odată cu intrarea României în război, administrația românească a permis normalizarea circulației monetare prin reintroducerea rapidă a leului care redevine monedă oficială, astfel că și în Basarabia vor avea putere circulatorie toate monedele aflate în circulație în Vechiul Regat.

Pentru a putea acoperi necesarul de monedă în Basarabia și Bucovina de Nord, guvernul României a pus în circulație biletele de război cu valori nominale de 1, 2, 5, 20, și 100 de lei. Aceste emisiuni, pregătite în anii 1936-1937 în cadrul programului de mobilizare economică și financiară a țării, nu făceau parte din emisiunile oficiale ale BNR și urmau să fie înlocuite cu monede, până atunci circulând în paralel. Retragerea acestor bilete s-a finalizat la sfârșitul anului 1943.

Anii 1944-1945: revenirea administrației sovietice (p. 335-346)

Revenirea administrației sovietice a permis reintroducerea sistemul monetar sovietic, iar rubla devine monedă oficială. Până în 1947, când anexarea Basarabiei și Bucovinei de Nord a fost recunoscută de Marile Puteri la Congresul de Pace de la Paris, în regiune au circulat tipurile monetare specifice perioadei 1940-1941, cu aceeași design, metal folosit, greutate și dimensiuni.

În sfârșit, de o mare atracție se bucură și capitolul **Anexe** (p. 347-356) din care putem afla și alte surse de bază utilizate de autor. Avem în vedere, în mod explicit, tabele alcătuite cronologic și pe nominaluri care oferă cititorului date utile despre evoluția sistemelor monetare rus (1802-1917), sovietic (1924-1944) și românesc (1867-1944) și întregesc cadrul istoric în care au apărut și circulat monedele.

Ultimul capitol este rezervat listei de lucrări ce evidențiază **Activitatea științifică și publicistică a profesorului Marian Bolum** (p. 357-364) care, în ultimii 15 ani, ne-a dovedit pe deplin calitățile avute de „omul cetății” ce a investit în această carte, ca și în precedentele, mult timp, bani și, foarte, foarte multă pasiune și suflet.

La capătul strădaniei de a prezenta cum se cuvine acest minunat volum, ceea ce nu știm dacă am reușit în măsură suficientă, credem că avem datoria să ne manifestăm și unele puncte de vedere diferite.

Remarca noastră are în vedere maniera de descriere a materialului numismatic, întrucât autorul începe prezentarea, la toate emisiunile epigrafe, cu descrierea reprezentărilor din câmpul monedei și apoi continuă cu legenda. Considerăm că acest aspect este și rămâne închis pentru cercetările viitoare.

Totodată, suntem în asentimentul domnului profesor Marian Bolum gândindu-ne la pregătirea unei noi ediții în care să fie menționată punctual și contribuția Marelui Duce Gheorghii Mikhaylovich în ce privește reglementările monetare adoptate în epocă. Dedicat de mic numismaticii, prințul rus a acumulat în colecția personală de monede și medalii rusești cel puțin un exemplar din aproape toate monedele folosite vreodată

în țară. Rămâne autorul a zece monografii pe această temă, printre care se numără și *Catalogul monedelor imperiale rusești, 1725-1891*, lucrare retipărită în Statele Unite în 1976 și rămasă cea mai importantă referință pe această temă. Astăzi, o parte din colecția personală, pe care Marele Duce a donat-o Muzeului Alexandru al III-lea din Sankt-Petersburg în 1909, se păstrează la Institutul Smithsonian din Washington.

Desigur, opiniile diferite pe care le-am exprimat mai sus în legătură cu unele din informațiile comunicate de domnul Marian Bolun nu scad cu nimic din valoarea științifică a lucrării, concepută pe o bază documentară riguroasă care o face cu adevărat valoroasă și îi asigură o consultare cu folos. Totodată, nutrim convingerea că aceste discuții se înscriu pe linia unor completări utile, menite să slujească unei mai bune înțelegeri a problemelor încă insuficient abordate în literatura de specialitate din România.

Viorel M. BUTNARIU,
dr., Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”
al Academiei Române - Filiala Iași, România
E_mail: viorel_butnariu54@yahoo.com